

UN NOTARI ANDORRÀ DE FINAL DEL SEGLE XV, LECTOR DE RAMON LLULL*

Tot i la relativa riquesa dels fons documentals antics conservats als arxius d'Andorra, encara hi ha molta feina a fer a l'hora de valorar les petjades que deixaren a les valls determinats corrents culturals de l'Europa medieval. En aquest sentit, cal tenir en compte que l'Andorra de l'època baixmedieval no formava part precisament de les vies de comunicació més habituals entre els territoris de les dues bandes dels Pirineus; a més, l'economia andorrana, amb un pes important de la ramaderia, tampoc no produïa uns rèdits suficients perquè s'hi pogués desenvolupar de forma més o menys estable una producció –o simplement un interès– de tipus llibresc. Ara bé, també és cert que les valls d'Andorra es trobaven a cavall entre la Corona d'Aragó, respecte a la qual mantenien una situació legal força ambigua, i les terres d'Occitània, i no és estrany, tenint en compte la importància de la circulació de textos entre els territoris esmentats, fins i tot després de la desaparició de la cultura trobadoresca, que algun d'aquests textos s'hagi conservat en arxius del coprincipat.¹

La font principal per estudiar l'entrada d'obres produïdes, i molt probablement també copiades, fora de les valls és el ms. I de l'Arxiu de les Set Claus, l'anomenat *Còdex miscel·lani*, manuscrit que forma part del fons de l'Arxiu Històric Nacional d'Andorra la Vella.² En aquest volum, juntament amb un nombre considerable de documents referents als territoris andorrans, s'hi conserven alguns altres textos de naturalesa molt diversa. D'entrada, hi ha un dels pocs fragments conservats de la traducció catalana medieval del *Tristany en*

---

*Aquest treball forma part del Grup Consolidat SGR 2001-00286 de la Generalitat de Catalunya.

¹ Són diversos els textos, sovint de tipus religiós o espiritual, que posen de manifest aquests intercanvis occitanocatalans; per al cas concret de Ramon Llull, vegeu BADIA 1989.

² No es tracta pròpiament, però, d'un volum miscel·lani, sinó més aviat d'un còdex factici; per a la descripció del manuscrit, vegeu SANTANACH, 2003, i, per a un comentari del contingut, SANTANACH 2002.

llibre de terra andorosa comprat
 de en mossèn Miquel Ribot de
 tota la terra andorosa que tota la
 d'acta y la p'p'ra comte de fey
 un llibre d'acta an enia de
 terra la qual compra foy de
 de acta original y un
 munt zibut de cop'ball andor
 de, q'cccc lxxxvi. a. x. s.
 m' se q' l' m' b'

Foli 1 del *Llibre de la terra d'Andorra*, compilat pel notari Miquel Ribot d'Aixirivall
(Arxiu Històric Nacional / Fons Arxiu de les Set Claus)

prosa;³ hi trobem, així mateix, obres de contingut científicomèdic, com ara un fragment en llatí del *De uiribus cordis* del *Canon medicinae* d'Avicenna, o bé una miscel·lània de textos sobre medicina astrològica en vulgar.⁴ I també hi ha, que és el que ara ens interessa més, una còpia fragmentària de la *Doctrina pueril* de Ramon Llull. Es tracta del testimoni parcial més extens que conservem d'aquest tractat lul·lià, que ocupa els folis de 36 a 69v del volum i que inclou, tot i que en algun cas siguin incomplets, seixanta-un capítols dels cent de què es compon l'obra.

Gret Schib, la darrera editora de la *Doctrina pueril*, tot i conèixer-ne l'existència, no va usar aquest testimoni en l'establiment del text de l'obra, i es va

³ El text del fragment, datable de la segona meitat del segle XIV, va ser publicat per ARAMON 1969.

⁴ Per al primer, vegeu MARTÍNEZ-VELA 1995 i, per al segon, VELA 1997.

limitar a donar-ne una brevíssima notícia.⁵ Esmenta, això no obstant, que al manuscrit hi ha una anotació escrita al marge superior d'un dels folis de la *Doctrina*, on es llegeix que en «l'an M^o CCCCLXX fuyt magna sequetate in Vallis andorre»; també recull que l'anotació és de la mateixa mà que ha copiat el text, i d'això en dedueix «que el text fou copiat el mateix any 1470». La consulta directa del còdex desmenteix sense cap mena de dubte aquesta afirmació. La mà del copista, que escriu en una lletra cursiva que probablement hem de situar durant el regnat de Pere el Cerimoniós, no sols és diferent de la de l'anotació, sinó que aquesta darrera, a més, es caracteritza pel fet de ser una lletra força particular. D'altra banda, aquesta mà posterior a la còpia no només s'observa a l'anotació esmentada, escrita al f. 41, sinó que el seu autor va deixar altres traces de lectura al llarg del text de la *Doctrina*, bàsicament en forma de breus anotacions que li permetessin localitzar un determinat passatge amb facilitat, i és així mateix responsable de part de les rúbriques que encapçalen els capítols de l'obra, que es trobaven majoritàriament en blanc quan la *Doctrina pueril* va arribar a les mans d'aquest lector-rubricador.⁶

La consulta d'un altre volum conservat al ja esmentat Arxiu de les Set Claus, en aquest cas es tracta del ms. 12, pot aportar nova llum sobre la qüestió. Aquest còdex, conegut amb el nom de *Llibre de la terra d'Andorra*, va ser compilat entre els anys 1486 i 1497 pel notari Miquel Ribot d'Aixirivall, el qual hi va recollir, sembla que per a ús personal, un nombre important de documents legislatius i jurídics –a més d'un parell de textos amb anotacions de caràcter històric i genealògic–, relacionats amb les valls d'Andorra o amb les terres adjacents.⁷ Ribot, però, ja devia estar en actiu una mica abans, atès que al final del document núm. 11 del *Llibre*, corresponent al cap. xxiv de la sentència arbitral de Pere de Foix, on es fa referència a l'obligació dels homes d'Andorra de prestar la host al bisbe d'Urgell si aquest els ho requereix, llegim que el capítol ha «Stat treyt e copiat de son original del Libre del Cossolat de la Seu d'Urgell per mi, Miquel Ribot de Cirovall, a x del mes de mars, l'an de la nativitat de nostre Senyor M^o CCCC^o LXX° I»;⁸ tot sembla indicar, doncs, i malgrat que el document actualment inclòs al *Llibre* sigui potser una còpia posterior del mateix Ribot,

⁵ Vegeu LLULL 1972: 32 i 36.

⁶ La mateixa naturalesa «accidental» de les rúbriques explica que molt sovint no tinguin res a veure amb els títols dels capítols afectats que trobem a la resta de la tradició de l'obra de Lull. Per a aquesta qüestió, com també per a altres aspectes relatius a la *Doctrina pueril*, remeto a l'edició crítica que n'estic preparant per a la *NEORL*.

⁷ Per al volum copiat per Miquel Ribot, com també per a les dades que recullo sobre la seva activitat, vegeu la recent edició d'*El llibre de la terra*, 1997, a cura d'Ignasi Baiges i Jardí, amb aportacions d'altres investigadors.

⁸ Vegeu l'edició esmentada a la nota anterior, pàgs. 142-143, i també el comentari d'Ignasi Baiges a la datació d'aquest document, a les pàgs. 18-19.

que aquest personatge ja devia exercir el seu ofici durant la dècada dels anys setanta del segle xv. Més endavant apareix documentat en diverses ocasions, ja sigui actuant com a comissionat per la parròquia de Sant Julià de Lòria, o bé substituïnt Joan Ortedó, notari públic de les valls d'Andorra nomenat pels cosenyors. Ribot, així mateix, va treballar per al Consell de la Vall, com a secretari o com a simple escrivà, i va ser el redactor del *Llibre de les ordinations dels habitants de les valls d'Andorra*, ordenades per l'esmentat Consell l'any 1489. Posteriorment, ja en la segona dècada del segle xvi, el seu estatus professional havia millorat, i el trobem actuant ell mateix com a notari públic de les valls; a més, l'any 1518 consta com a síndic de la parròquia de Sant Julià.

Pel que fa a la possible relació entre Miquel Ribot i el *Còdex miscel·lani*, Ignasi Baiges ha assenyalat que el notari va copiar al *Llibre de la terra* alguns dels documents que també es conserven al *Còdex*;⁹ la col·lació de les versions d'aquests documents incloses als dos volums –concretament, quatre dels cinc primers textos que formen el *Llibre de la terra*–,¹⁰ posa de manifest l'existència d'errors comuns i, molt sovint, d'errors de lectura en el *Llibre de la terra* que han estat induïts per lliçons poc clares en els documents del *Còdex miscel·lani*. El notari d'Aixirivall, doncs, en compilar el *Llibre de la terra* va copiar almenys quatre dels documents que actualment formen part del ms. 1 de l'Arxiu de les Set Claus.¹¹ Aquesta constatació, aleshores, ens porta indirectament vers un altre aspecte relatiu al *Còdex*, que és el del moment d'agrupació dels materials que actualment el conformen, reunió que s'ha tendit a situar al darrer quart del segle xvii.¹² Ara bé, fóra realment casual que Ribot hagués usat, entre les diverses

⁹ Vegeu la pàg. 16 de l'edició esmentada a la n. 7.

¹⁰ El segon text del *Llibre de la terra*, que no forma part del *Còdex miscel·lani*, no és pròpiament un document, sinó unes genealogies del Casal de Barcelona i de la casa de Foix i Castellbò, de manera que les còpies fetes a partir del *Còdex* constitueixen en realitat els quatre primers documents legals del *Llibre*. Així, i malgrat que Baiges consideri que en la constitució del volum el notari presenta «una total i absoluta manca de criteri a l'hora de decidir quina documentació calia copiar i quin ordre s'havia de seguir» (vegeu l'edició esmentada, pàg. 17), és versemblant que, si més no en aquest cas, l'ordenació del material vingués condicionada per l'origen més o menys unitari d'aquests quatre documents. També em sembla possible, tot i que Baiges no els col·laciona –com sí que fa amb els casos ja esmentats–, que en copiar el sisè text del *Llibre de la terra* Ribot hagués tingut en compte un altre dels documents del *Còdex* (el núm. 28), o sigui, la butlla del papa Martí IV confirmant el pariatge de 1278 (com sembla apuntar la coincidència en l'encapçalament del document, que no forma part de la butlla papal); de totes maneres, si realment el notari d'Aixirivall va tenir en compte el núm. 28 del *Còdex*, va haver de disposar almenys d'un altre document, ja que, de fet, al *Llibre de la terra* el que hi ha és la presentació de la butlla que el bisbe d'Urgell va adreçar al comte de Foix.

¹¹ La còpia conservada al *Còdex* d'un d'aquests documents, el Reconeixement que els homes d'Andorra fan al comte de Foix de la potestat de justícia civil i criminal, ens ha arribat fragmentàriament; això no obstant, era completa quan Ribot va tenir ocasió de copiar-la.

¹² Vegeu VELA 1997: 23 n. 10, i *Llibre de la terra*, ed. cit., pàg. 16 i n. 18. Cal tenir en compte, però, que aquesta datació de la composició del volum es basa en un element extern al còdex, com és l'adopció pel Consell de la Vall d'una política destinada a la conservació dels privilegis atorgats pels cosenyors.

còpies de què podia disposar per als quatre primers documents del seu *Llibre*, precisament aquelles que dos segles més tard acabarien sent relligades conjuntament en un mateix volum. Podria ser, és clar, que el notari d'Aixirivall hagués trobat, o dut a terme ell mateix, una primera agrupació d'alguns dels documents copiats en el *Llibre de la terra*, cosa que ajudaria a explicar la distància cronològica que hi ha entre la utilització d'uns determinats documents i l'hipotètic moment d'incorporació d'aquests mateixos documents en un volum més ampli;¹³ això no obstant, la situació que ocupen en el *Còdex miscel·lani* els papers que va copiar no dóna suport a aquesta hipòtesi, ja que els quatre documents usats per Ribot, com també un parell més que potser va consultar, es troben força disseminats al llarg de tot el volum, de vegades separats per uns quants textos.¹⁴ En conseqüència, si al final del segle xv, quan el nostre notari va copiar algun dels documents que actualment s'hi conserven, el *Còdex* encara no existia com a volum unitari, no crec que trigués gaire a ser relligat com a tal; tot plegat ens situa, per tant, en una data força anterior a la que s'ha plantejat fins ara per a la constitució del volum. També en aquest sentit cal remarcar, tot i que això no implica necessàriament que l'agrupació dels materials no pugui ser posterior, que tots els textos i les còpies de documents que es van incloure al *Còdex miscel·lani* van ser elaborats prèviament al pas del segle xv al xvi. Els més tardans, doncs, són contemporanis del notari Ribot.

Tornem, però, a la *Doctrina pueril* fragmentària del *Còdex miscel·lani*. I és que, com el sagaç lector a hores d'ara ja deu sospitar, les anotacions marginals que s'hi observen són fetes en el «tipus de lletra, tan característic i personal» —com diu Baiges— de Miquel Ribot, el qual ja devia tenir el text lul·lià en el seu poder vers el 1470, data que apareix a l'anotació marginal del f. 41; aquesta datació, per tant, ens el mostra llegint la *Doctrina*, potser ja fragmentària, en un moment molt proper a les primeres referències que en tenim com a professional de les lleis. La identificació de la mà de Ribot com a responsable de les anotacions als marges del tractat catequètic, alhora que aporta un nou element que apunta vers una constitució del *Còdex* anterior al que fins fa poc s'havia suposat, ens situa el notari d'Aixirivall en el grup de laics, a hores d'ara ja força considerable, que tenim documentats com a lectors i possessors de la *Doctrina pue-*

---

documentada el 1672, la qual hauria afavorit la constitució del volum; res no sembla que es pugui extreure de la relligadura original del manuscrit, molt tosca i ennegrida, i que, en el moment de ser substituïda per una nova enquadernació moderna, es trobava en molt mal estat.

¹³ De fet, ja l'historiador Ferran Valls i Taberner va plantejar que una primera agrupació d'alguns dels documents que formen part del *Còdex miscel·lani* hauria estat duta a terme per Ramon d'Ornach, tresorer de Foix i veguer d'Andorra, durant el segle xiv; vegeu VALLS I TABERNER 1990: 391 n. 1.

¹⁴ Així, els textos 1, 3, 4 i 5 del *Llibre de la terra* corresponen, per aquest ordre, als textos 29, 4, 5 i 27 del *Còdex miscel·lani*; i els textos que Ribot hauria pogut usar per copiar els documents 6 i 11 del seu *Llibre* corresponen als textos 28 i 8 del *Còdex*, respectivament.

ril.¹⁵ Entre els exemples recollits a partir d'inventaris i altres notícies, hem de parlar majoritàriament de ciutadans i mercaders, si bé també hi trobem algun cavaller.¹⁶ En el cas de l'andorrà Miquel Ribot no sorprèn que es tracti d'un notari, ja que a l'Andorra medieval, juntament amb el clergat, els notaris eren els que tenien un contacte més directe i immediat amb les lletres. I fos o no el mateix Miquel Ribot qui hi va dur la còpia de la *Doctrina pueril*, extrem que per ara desconeixem, tot sembla indicar que la introducció de textos elaborats fora de les valls no va ser producte d'una política organitzada, sinó més aviat d'actuacions puntuals d'individus concrets, clergues, metges o, com Ribot, notaris, que pel seu mateix ofici se sentien atrets i podien tenir accés a aquests textos.

Joan Santanach i Suñol

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARAMON I SERRA, Ramon (1969): «El *Tristany* català d'Andorra», dins *Mélanges offerts à Rita Lejeune*, I, 1969, pàgs. 323-337; reproduït dins els seus *Estudis de llengua i literatura*, presentació de Joan A. Argente, prefaci i edició a cura de Jordi Carbonell, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1997, pàgs. 413-429.
- BADIA, Lola (1989): «L'aportació de Ramon Llull a la literatura en llengua d'oc: per un replantejament de les relacions Occitània-Catalunya a la baixa Edat Mitjana», dins *Actes del vuitè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Tolosa, 12-17 de setembre de 1988)*, I, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 261-295; reproduït dins el seu *Teoria i pràctica de la literatura en Ramon Llull*, Barcelona, Quaderns Crema, 1992 (Assaig, 10), pàgs. 141-171.
- HILLGARTH, Jocelyn N. (1991): *Readers and Books in Majorca (1229-1450)*, 2 vols., París, Centre National de la Recherche Scientifique.
- IGLESIAS I FONSECA, J. Antoni (1996): *Llibres i lectors a la Barcelona del s. xv. Les biblioteques de clergues, juristes, metges i altres ciutadans a través de la documentació notarial (anys 1396-1475)*, tesi doctoral en microfitxes, Bellaterra, UAB.
- El llibre de la terra. Un llibre de privilegis*, a cura d'Ignasi Baiges i Jardí, pròleg de Susanna Vela, estudi jurídic de Josep M. Font i Rius, estudi històric de Jordi Guillamet i Anton, Andorra, Ministeri d'Afers Socials i Cultura, 1997 (Monografies de l'Arxiu Històric Nacional).

¹⁵ El lloc que la *Doctrina pueril* ocupa dins del *Còdex* tampoc no és proper al dels altres textos del volum que podem relacionar amb el notari andorrà, ja que correspon al text núm. 16 del manuscrit.

¹⁶ Vegeu sobretot HILLGARTH 1991 i també, entre altres, MADURELL 1968 i 1974 i IGLESIAS 1996.

- LLULL, Ramon (1972): *Doctrina pueril*, a cura de Gret Schib, Barcelona, Editorial Barcino (Els Nostres Clàssics, 104).
- MADURELL MARIMON, José Maria (1968): «Miscelanea Iuliana», *EL* 12, 1, pàgs. 59-76.
- MADURELL MARIMON, Josep Maria (1974): *Manuscrits en català anteriors a la impremta (1321-1474). Contribució al seu estudi*, Barcelona, Associació Nacional de Bibliotecaris, Arxivers i Arqueòlegs. Delegació de Catalunya i Balears (Biblioteca Profesional de Anaba, 3).
- MARTÍNEZ GÁZQUEZ, José, i Susana VELA PALOMARES (1995): «Un fragmento del *Canon medicinae* en el ms. I de los Archivos Nacionales de Andorra», *Faventia*, 17/2, pàgs. 77-94.
- SANTANACH I SUÑOL, Joan (2002): «Literatura, ciència i història a l'Andorra medieval. Apunts sobre el *Còdex miscel·lani* de l'Arxiu Històric», *Ex-libris Casa Bauró. Fulls de Bibliografia*, 5, pàgs. 16-19.
- SANTANACH I SUÑOL, Joan (2003): «El *Còdex miscel·lani* de l'Arxiu de les Set Claus (Andorra la Vella, Arxiu Històric Nacional)», *Anuario de Estudios Medievales*, 33/1, pàgs. 417-462.
- VALLS I TABERNER, Ferran (1990): *Privilegis i ordinacions de les valls d'Andorra*, pròleg de Manuel J. Peláez, estudi introductor de Jordi Guillaumet i Anton, Saragossa, Càtedra d'Història del Dret i de les Institucions (Facultat de Dret, Universitat de Màlaga); és reedició facsímil de *Privilegis i ordinacions de les valls pirinenques, III: La vall d'Andorra*, Barcelona, 1920.
- VELA PALOMARES, Susanna (1997): *Tencar. Una miscel·lània d'astrologia del s. xv, a Andorra*, pròleg de Mercè Viladrich, Andorra, Consell General d'Andorra.

ABSTRACT

The observation that the preparation of the *Llibre de la terra* (now MS. 12 of the Arxiu de les Set Claus of the National Historical Archive of Andorra) involved the use of various documents which form part of the *Còdex miscel·lani* (MS. 1 of the same Archive), as well as the probable identification of Miquel Ribot, compiler of the *Llibre de la terra*, as the author of various annotations in the margins of the *Doctrina pueril* preserved in the *Còdex miscel·lani*, permit us not only to point to the notary Ribot as a reader of this Lullian work, but also to raise the possibility that the grouping of the materials included in the *Còdex* was brought about, at the latest, at the beginning of the 16th century.